

«QUBLA ARAL BOYI ARXEOLOGIIYASI, ETNOGRAFIYASI, DEREKTANIWI, TARIYXNAMASI HÁM TARIYXINIŃ AKTUAL MÁSELELERI» ATAMASINDA XALIQ ARALIQ ILMIIY-TEORIYALIQ KONFERENCIYA MATERIYALLARI

QARAQALPAQSTANDA MILLETLER-ARA QATNASIQLAR IZERTLENIWI TARIYXNAMASINAN

Allambergenov Salamat

*NMPI Tariyx oqitiw metodikasi
kafedrası*

Milletler-ara múnásibetler-bul dúnyadađı túrli xalıqlardıń óz-ara múnásibetleri hám óz-ara tásirin ańlatıwshı termin. Bul eki shaxs ortasındađı jeke múnásibetler hám basqa socialliq turmis tarawlarındađı óz-ara munasábetler bolıwı múmkin.

Qaraqalpaqstan Respublikasında milletler-ara múnásibetlerdiń rawajlanıw máselesin úyreniw ushın metodologik tiykar retinde bul máselege tiyisli monografiya hám maqalalaridan paydalanılğan.

Qaraqalpaqstanda tariyx ilmining rawajlanıwda T. A. Jdankoniń xızmetleri úlken orin tutadi. Ilimpaz Qaraqalpaqstannıń bir qatar rayonlarında bolıp, qaraqalpaq xalqınıń hám Orta Aziya xalıqlarınıń etnografiyası boyınsha kóplegen kitaplar jazdı.[1] Ol óz izertlewlerinde qaraqalpaq xalqınıń etnogenezi, xojalıđı, social turmisi, mádeniyatı, sonıń menen birge, qaraqalpaqlardıń qońsılas xalıqlar menen mádeniy baylanısları haqqında izertlewler alıp barğan.

1950 jillardan baslap Qaraqalpaqstan tariyxınıń aktual máselelerin izertlewde jergilikli tariyxshilar aktiv qatnasqan.

Akademik S. K. Kamalovtıń miynetlerinde qaraqalpaq xalqınıń XIX asirdegi materiallıq turmısı, Rossiya menen qaraqalpaq xalqınıń siyasiy, materiallıq baylanısları izertlenedi. S. K. Kamalov Xorezm xalıqları doslıđı tariyxın qaraqalpaq tariyxshilari arasında birinshi bolıp úyreniwde basladı. 1955 jılı onıń «Qaraqalpaqstan jerindegi xalıqlar doslıđı tariyxınan» maqalası baspadan shıqtı, 1961 jılı Xorezm aymađında jasawshı xalıqlar doslıđınıń tariyxı haqqında arnawlı kitaptı baspadan shıǵardı [2].

Ol boyınsha Xorezm aymađında jaylasqan xalıqlardıń óz-ara doslıq baylanıslarınıń tariyxıy túbirleri haqqında sóz júritiledi.

Qaraqalpaqlar menen ózbekler arasındađı doslıq baylanısların kórsetiwshı A. Koshanovtıń «Samarqand hám qaraqalpaqlar» atlı hám basqa kóplegen tariyxtaniwshiliq maqalaları qaraqalpaq xalqı tariyxın úyreniwde úlken áhmiyetke ega [3].

«QUBLA ARAL BOYI ARXEOLOGIIYASI, ETNOGRAFIYASI, DEREKTANIWI, TARIYXNAMASI HÁM TARIYXINIŃ AKTUAL MÁSELELERI» ATAMASINDA XALIQ ARALIQ ILMIIY-TEORIYALIQ KONFERENCIYA MATERIYALLARI

Qaraqalpaqstan xalıqlarınıń rus xalqı menen doslıq baylanısları S. K. Kamalov, R. K. Qosbergenov, I. K. Qosimbetov, A. K. Koshanovlardıń avtorlıǵıdaǵı «Naveki vmeste» (Nókis, 1973), «Máńgi dosliq» (Nókis, 1973) kitaplarında atap ótiwge boladı.

Qaraqalpaqstandıń tariyxın úyreniwde akademik M. K. Nurmuxammedov tárepinen izertlenilgen qaraqalpaq-rus mádeniy baylanısları zárúrli áhmiyetke iye. Ol qaraqalpaq-rus mádeniy baylanıslarınıń tariyxıy túbirleri uzaq ótken zamanǵa iye ekenligin, yaǵnıy Kiev Rusi dáwirine barıp jetiwin aytıp ótedi. Akademik M. K. Nurmuxammedovtiń pikrine qaraǵanda, XVII-XIX ásirlerdegi rus-qaraqalpaq mádeniy baylanısları Rossiyanıń Orta Aziya hám sahra xalıqları menen áskeriy, siyasiy hám ekonomikalıq óz-ara munasábetleriniń ulıwma baǵdarında rawajlanıp bardı.

Qaraqalpaq -rus xalıqlarınıń tariyxıy baylanısları haqqında sóz ketkende S. K. Kamalov, V. V. Germanova menen birgeliktegi avtorlıǵında jazılǵan «Moskva - Karakalpakstan. Istoriya shefstva Dzerjinskogo rayona stolitsi nad avtonomnoy respublikoy» kitabın aytıp ótiw kerek. Sebebi kitapda milletler-ara doslıqtıń zárúrli kórinisi rus xalqınıń qaraqalpaq xalqıǵa kórsetken qáwenderlik járdemi óz ańlatpasın tapqan.

Kitapta Moskvanıń Dzerjinsk rayonı qáwenderligi texnikalıq járdem kórsetiwi, milliy ishshı kadrlar, ilimiy-texnika boyınsha ziyalı adamlardı tayarlaw, úlkeni oqıtıwshılar, mektepke shekemgi bilimlendiriw qániygeleri, shıpakerler, kórkem óner xızmetkerleri hám basqa qániygeler menen támiyinlew boyınsha ámelge asırılǵan isler haqqında aytıp ótiledi.

Qaraqalpaqlardıń qońsilas xalıqlar menen óz-ara baylanısların úyreniwde S. K. Kamalov, J.U.Ubbiniyazov, A. K. Koshanovlardıń «Íz istorii vzaimootnosheniy karakalpakov s drugimi narodami Sredney Azii i Kazaxstana v XVII -nachale XX vv» (T, 1988 j) miyneti ayırıqsha áhmiyetli orınǵa iye boladı. Ol jaǵdayda bul dáwir aralıǵındaǵı qaraqalpaqlardıń qazaq júzleri menen, Xiywa, Buxara, Qoqan xanlıqları menen óz-ara munasábetleri, sonıń menen birge, qaraqalpaqlardıń qońsilas xalıqlardıń xojalıq hám mádeniy turmısındaǵı qarim-qatnası haqqında maǵlıwmatlar berilgen.

Qaraqalpaqlardıń qońsilas xalıqlar menen mádeniy baylanısları máselesi M. Tlewuratovtiń «Istoki kulturnix svyazey Karakalpakii s sosednimi narodami» (Nókis, 1986), «Qaraqalpaqlardıń tuwisqan xalıqlar menen mádeniy baylanısları» (Nókis, 1989) atlı kitaplarında milletler haqqında aytiladi. Onıń dóretpelerinde qaraqalpaq milliy mádeniyat úlgileriniń qońsilas xalıqlar mádeniyatı menen óz-ara qatnasıqları, rus, ózbek, qazaq, túrkimen xalıqları menen mádeniy baylanısları haqqında sóz júritiledi.

«QUBLA ARAL BOYI ARXELOGIYASI, ETNOGRAFIYASI, DEREKTANIWI, TARIYXNAMASI HÁM TARIYXINIŃ AKTUAL MÁSELELERI» ATAMASINDA XALIQ ARALIQ ILMIY-TEORIYALIQ KONFERENCIYA MATERIYALLARI

Qaraqalpaq-rus xalıqları múnásibetleri tariyxın úyrenen I. V. Piskunovaniń «O nekotorix voprosax karakalpaksko-russkix vzaimootnosheniy kon.XVII – nach. XVIII vv.» atlı maqalasında XVII ásir aqırı XVIII ásir baslarındaǵı eki xalıq ortasındaǵı múnásibetler, sol dáwirde qaraqalpaqlardıń geografıyalıq jaylasıw máselesi úyreniledi.

Ǵárezsizlik jılları ilimiy izertlewlerinde haqıyqiy tariyxımızdı qayta tiklew, milliy qádiriyatlardı asirap-saqlaw, xalıq xojalıǵınıń barlıq tarawların óz ishine alǵan ilimiy izertlewler alıp barıw boyınsha úlken jumıslar ámelge asırılıp atır. Bul sıyaqlı jumıslar milletler-ara munasábetler tarawında da óz kórinisin tawıp atır.

Ózbekstan tariyxtaniwshiliǵında milletler-ara múnásibetler máselesi bul Abdullaev, M. Babaxojaev, D. Babajonova, O. Ota-mirzaev, V. Gentshke R. Murtazaeva, N. Tugova, S. Shermuxamedov, K. Xanazarov, B. Isoqov, R. Názerov, O. Musaev, L. Sabirova izertlewlerinde hám basqa ilimiy miynetlerde kóriwimizge boladı.

Ózbekstan sıyaqlı polietnik mámlekettegi túrli millet hám elatlar wákilleriniń máplerin qorǵaw, olardıń arasında tatıwlıqtı bekkemlew joqari turatúǵın wazıypalardan biri esaplanadı. Hár bir millettiń keleshegi basqa xalıqlar hám mámleketlerdiń rawajlanıwı pútkil jáhándেǵı jaǵday hám múmkinshilikler menen de baylanıslı[4]. Sonıń menen birge, mámleket sheńberinde olardıń milliy máplerdi teń túrde qanaatlandırıw hám de olar rawajlanıwın kereǵinshe támiyinlew quramalı máselelerden biri ekenligin ańǵarıw kerek bolıp esaplanadı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar.

1. Trudı Xorezmskoy arxeologo-etnograficheskoy ekspeditsii. T. 1-3. M., 1952-1958.
2. Kamalov S.K. Xorezm oazisi xalıqlarınıń doslıǵı haqqında. – Nókis.1961 j.
3. Qoshanov A.Q. Samarqand hám qaraqalpaqlar. Ámiwdárya. 1970. №10; K voprosu izucheniya istorii vzaimootnosheniya karakalpakov s drugimi narodami. «Vestnik» Karakalpaksckogo filiala AN UzSSR. 1960.№4.
4. Sangirov, S.R. Rahimov, I. Masharipov. Milliy g'oya (o'quv qo'llanma) – T.: -IQTISOD-MOLIYA, 2007.